

УДК 378-057.85:373.3

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.80.2.15>

Підсосонна О. В.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОЗВИТКУ ГНУЧКИХ УМІНЬ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Статтю присвячено обґрунтуванню значущості гнучких умінь в освітньому процесі початкової ланки освіти. Розглядаються окремі аспекти підготовки майбутніх учителів початкової школи до розвитку *soft skills* молодших школярів у процесі фахової підготовки. Акцентується увага на вимогах не лише до професійних, а й до особистих якостей, якими має оволодіти перший вчитель. Здійснено рефлексію наукових джерел із означеної проблеми.

Досліджено дефініції термінів “*soft skills*”, “*hard skills*” у науковому доробку вітчизняних і зарубіжних вчених, встановлено основні відмінності у сутності цих понять. Запропоновано авторське трактування: “*soft skills*” – це комплекс умінь або здатностей, які можна означити як метапредметні або загальні для різних видів діяльності, що включають у себе деякі основні риси когнітивної та загалом інтелектуальної діяльності, емоційного інтелекту, управління власною діяльністю і продуктивною комунікацією з іншими людьми. “*Hard skills*” розглядаємо як “базові компетентності”, які становлять інтеграцію знань, досвіду, професійно значущих особистісних якостей, що сприяють досягненню високих результатів у процесі виконання професійної діяльності. “*Hard skills*” майбутніх вчителів включає: 1) систему професійних компетентностей, котра поєднує загально-дидактичні та спеціальні фахові знання; 2) систему фахових умінь; 3) професійні здібності та професійно значущі риси особистості.

У контексті дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів до розвитку гнучких умінь молодших школярів для поглибленого вивчення обрано 5 ключових умінь, такі як: взаємодія з людьми (*Coordinating with others*) або комунікація, критичне мислення (*Critical thinking*), креативність (*Creativity*), емоційний інтелект (*Emotional intelligence*), гнучкість розуму (*Cognitive flexibility*). Наголошується на необхідності формування готовності майбутніх учителів початкової школи до розвитку означених умінь у процесі фахової підготовки у ЗВО.

Ключові слова: *soft skills*, *hard skills*, майбутні вчителі початкової школи, професійна підготовка майбутніх учителів, молодші школярі.

За умов кардинальних суспільних змін, інтеграційних освітніх процесів, модернізації системи освіти професійна підготовка майбутніх учителів стає предметом досліджень багатьох науковців. Увага дослідників зосереджена на пошуку шляхів розв’язання актуальної проблеми – підвищення вимог сформованості їхніх професійних компетентностей до майбутніх вчителів як фахівців і провайдерів сучасних інноваційних освітніх послуг, забезпечення якості їхньої підготовки з метою реалізації набутих здатностей у самостійній педагогічній діяльності.

Тому в контексті професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи необхідно формувати в майбутніх фахівців не лише потужну систему знань у галузі психолого-педагогічних, фундаментальних, професійно орієнтованих дисциплін і методичних умінь, а й готовності щодо розвитку гнучких умінь молодших школярів. Вчитель, який має власний стиль розв’язання педагогічних ситуацій, володіє високим рівнем індивідуально-творчої продуктивності, знає та може професійно користуватися унікальними підходами, методами та прийомами до кожної дитини, здатний досягати високих результатів у сфері професійної діяльності в галузі початкової освіти. Отже, сучасна початкова школа чекає на плеяду вчителів, котрі можуть розкрити в дитині гнучкі навички, що знадобляться їй не тільки у процесі опанування шкільною програмою, а й у будь-якій життєвій ситуації поза школою.

Проблему розвитку гнучких умінь досліджували зарубіжні та вітчизняні вчені: І. Ясна, Л. Brewster, С. Залужна, О. Пашко, К. Крутий, Ю. Андреева, Л. Коваль, Ю. Портланд, В. Шипілов, Д. Гергерт, В. Астахова та ін. Зокрема, науковцем Л. Коваль досліджено можливість розвитку гнучких умінь у студентів і запропоновано класифікувати “*soft skills*” на індивідуальні, комунікативні, управлінські; Н. Длугунович розглянуто проблему напруження “*soft skills*” у системі підготовки майбутніх програмістів.

Особливий інтерес педагогічних досліджень зосереджено на проблемі формування професійної компетентності фахівців різних професій, у т. ч. й учителя початкових класів. Розвитку професійно-педагогічної компетентності майбутніх вчителів початкових класів присвячені праці таких учених, як В. Адольф, Н. Бібік, І. Ісаєв, І. Зимня, Н. Кузьміна, А. Маркова, О. Овчарук, О. Пометун, С. Ракова, О. Савченко, В. Слассьонін та ін.

Однак проблема підготовки майбутніх учителів до розвитку гнучких умінь у молодших школярів не висвітлена у сучасному науковому доробку.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та конкретизації сутності та змістового наповнення поняття “*soft skills*” і дослідженні особливостей підготовки майбутніх учителів до розвитку гнучких соціальних умінь в учнів початкової школи.

У вітчизняному дискурсі, пов’язаному з підготовкою майбутніх учителів початкової ланки освіти, дедалі частіше виникають нові “трендові” поняття, яких учора ще не було. Наприклад, термін “скілз” (*skills*), що означає нові уміння або професійні здатності.

З позиції необхідності визначення відповідності якості підготовки майбутніх учителів початкових класів вимогам Нової української школи завдання нашого дослідження полягає у визначенні теоретичних засад, пошуку оптимальних методів і прийомів підготовки здобувачів освіти спеціальності “Початкова освіта” до розвитку гнучких умінь молодших школярів у майбутній професійній діяльності.

Мета навчання дитини полягає в тому, щоб зробити її здатною розвиватися далі без допомоги вчителя. Тому ключовим завданням першого вчителя вважаємо розвиток м’яких, гнучких навичок або мета-навичок (soft skills), тобто вмінь, що виробляються протягом життя людини. Це так звані особистісні якості, які не піддаються вимірюванню. До їх переліку можна віднести соціальні навички, критичне мислення, креативність, емоційний інтелект, силу волі, вміння протистояти стресам, здатність вільно спілкуватися з оточуючими, адаптуватися до змін сучасності, здатність до самонавчання тощо. Гнучкі уміння забезпечують успішність незалежно від специфіки діяльності – це вміння переконувати, лідерські якості, навички ефективної комунікації, робота в команді, управління часом, креативність тощо, але головною складовою частиною таких умінь є перспектива подальшого саморозвитку.

Основним професійним орієнтиром інноваційної підготовки є: кваліфікація, компетентності й уміння професійних дій. Тобто нагальною необхідністю освіти сьогодні постає не передача готового (фіксованого) знання, а включення здобувача вищої освіти у найважливішу складову частину освітнього середовища – продукування й удосконалення знань, адже дефініція “діяльність” у будь-якому трактуванні (філософському, економічному, політологічному) передбачає, що, незважаючи на процес діяльності (виробництво матерії, інформації), змінюється не тільки навколишній світ, а й сама людина (студент), залучена в цю діяльність. Вона неминує стає іншою (в позитивному варіанті – більш організованою та підготовленою до іншої діяльності) [2; 4, с. 36].

Знаючи змін і вимоги до особистісних якостей, якими має володіти майбутній вчитель початкових класів. За умов активного пошуку інноваційних освітніх моделей формується оновлений образ вчителя: консультанта, радника, тьютора, дослідника, новатора, фасилітатора, котрий володіє певним комплексом умінь, необхідних для здійснення ефективної професійно-педагогічної діяльності. Країни Європейського Союзу значну увагу приділяють формуванню гнучких умінь (soft skills), що протиставляються жорстким (hard skills) – спеціальним вузькопрофесійним навичкам, оскільки не характеризуються однозначною жорсткою прив’язкою до конкретної діяльності.

У науковому дискурсі обговорюваною є проблема розвитку soft skills – умінь, необхідних будь-якій людині. Головна їх відмінність від hard skills полягає у практичному застосуванні, гнучкі уміння стоять осторонь від професійної специфіки, але від того, наскільки людина ними володіє, залежить рівень її досягнень у певній галузі.

Про комплекс soft skills насамперед заговорили у контексті бізнесу, але зараз, з урахуванням динамічно мінливого середовища означений комплекс гнучких умінь є важливим компонентом у системі освіти.

На переконання науковців (Ю. Портланд, В. Давидова та ін.), “hard skills” – це знання, вміння та навички, необхідні для виконання професійної діяльності. Водночас “soft skills” визначають як “гнучкі уміння”, що сприяють успішній самореалізації та досягненню професійного успіху.

Погоджуємося з думкою науковців Т. Кожушкіна, О. Кучай, С. Наход, котрі розглядають ці терміни з позиції компетентнісного підходу.

Так, вважаємо слушною позицію дослідників О. Кучай, С. Наход, які розмежовують поняття “компетенція” та “компетентність”. Враховуючи, що поняття “hard skills” і “soft skills” спільно відображають цілісність і збірну, інтеграційну сутність як результату освіти, так і результату діяльності особистості, визначаємо “компетенцію” як сукупність знань, умінь, навичок, способів діяльності, що стосуються певного кола предметів і процесів, необхідних для ефективного виконання діяльності. “Компетентність” трактуємо як володіння особистістю відповідною компетенцією, яка містить особисте ставлення до неї, предмета діяльності, її досвід у відповідній сфері, готовність (знаннєву, діяльнісну, емоційну, особистісну) до вирішення проблем, адаптацію до нестандартних ситуацій.

З огляду на вищесказане “hard skills” можемо розглядати як “базові компетентності”, що становлять інтеграцію знань, досвіду, професійно значущих особистісних якостей, які сприяють досягненню високих результатів у процесі виконання професійної діяльності. Такі здатності можна наочно продемонструвати. Тому “hard skills” майбутніх учителів включає: 1) систему професійних компетентностей, що поєднує загальнодидактичні та спеціальні фахові знання; 2) систему фахових умінь; 3) професійні здібності та професійно значущі риси особистості [5].

Гнучкі уміння (англ. soft skills) – комплекс неспеціалізованих, важливих для кар’єри умінь, які відповідають за успішну участь у робочому процесі, високу продуктивність і є наскрізними, тобто не мають конкретної прив’язки до предметної сфери [6]. До них відносять здатність до комунікації, лідерства, дипломатії, вміння будувати відносини; навички командної взаємодії, публічного виступу, “мисленнєві” навички, вміння презентувати свої ідеї, креативно вирішувати нестандартні завдання тощо [2].

У межах цієї публікації вважаємо доцільним запропонувати власне трактування досліджуваного феномену: soft skills – це комплекс умінь або здатностей, котрі можна означити як метапредметні або загальні для різних видів діяльності, що включають у себе деякі основні риси когнітивної та загалом інтелек-

туальної діяльності, емоційного інтелекту, управління власною діяльністю і продуктивною комунікацією з іншими людьми.

На Всесвітньому економічному форумі (*World Economic Forum*) у Давосі обговорювалося питання стосовно майбутніх професій і було визначено ТОП-10 skills, найбільш затребуваних умінь у 2020 р.: 1. *Комплексне багаторівневе рішення проблем* (Complex problem solving). 2. *Критичне мислення* (Critical thinking). 3. *Креативність у широкому сенсі* (Creativity). 4. *Уміння керувати людьми* (People management). 5. *Взаємодія з людьми* (Coordinating with others). 6. *Емоційний інтелект* (Emotional intelligence). 7. *Формування власної думки та прийняття рішень* (Judgment and decision-making). 8. *Клієнтоорієнтованість* (Service orientation). 9. *Уміння вести переговори* (Negotiation). 10. *Гнучкість розуму* (Cognitive flexibility). Перелік окреслених умінь не є фіксованим і може доповнюватися.

За даними *World Economic Forum*, серед найбільш затребуваних універсальних гнучких умінь виділено насамперед навички креативності, здатність до переконання, комунікативні уміння, навички управління часом (*time-management*), за даними дослідження *LinkedIn Learning (2019)* – навички адаптування [1].

Будь-який здобувач освіти так або інакше під час освітньої діяльності у ЗВО, спілкуючись із колегами, викладачами, допоміжним персоналом, поступово розвиває власні “soft skills”. Набагато ефективніше це може відбуватися за активної участі майбутніх учителів у різноманітних гуртках, спілках, громадських об’єднаннях, наукових товариствах, студентському самоврядуванні тощо. Така діяльність у різних студентських, молодіжних ініціативах допомагає вдосконалювати комунікативні уміння та брати на себе відповідальність за рішення.

Ми також припускаємо, що гнучкі соціальні уміння сформуються, якщо застосовувати різні інноваційні методи організації позанавчальної виховної діяльності під час професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів. Цю гіпотезу плануємо перевірити в ході нашого дослідження.

Безперечно, у процесі професійної підготовки у майбутніх учителів початкової школи до розвитку гнучких соціальних умінь молодших школярів необхідно формувати уміння і тверді, і гнучкі одночасно, але в контексті нашого дослідження вважаємо доречним сконцентрувати увагу на актуальності проблеми розвитку і формування у фахівця саме гнучких умінь.

Таким чином, майбутні вчителі, які навчаються у ЗВО, мають отримати сформованість щодо активного набуття й удосконалення власних гнучких умінь, щоб бути готовим до реалізації освітніх реформ, спрямованих на розвиток цих умінь у своїх учнів у майбутній професійній діяльності.

Щоб відповідати запитам суспільства у майбутньому, потрібно розвивати наскрізні уміння учнів початкової школи у декількох академічних напрямках і постійно поновлювати власні знання. Щоб конкурувати з роботами, необхідно розвивати “гнучкі” метауміння, недоступні машинам.

До переліку таких умінь відносимо вміння працювати у команді, лідерство, критичне мислення, креативність, а найголовніше – емпатію та комунікативні навички. Вони фундаментально закладаються у дитинстві та юному віці. Ось чому так важливо враховувати їх розвиток майбутнім учителям початкової школи, будуючи освітню професійну траєкторію.

У контексті дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів до розвитку гнучких умінь молодших школярів для поглибленого вивчення нами обрано 5 ключових умінь, такі як:

1. *Взаємодія з людьми* (Coordinating with others) або *Комунікація*. Комунікабельність – це вроджена потреба, здатність до ефективного спілкування, відкритість і спроможність встановлювати контакт зі співрозмовниками, а також справляти на них позитивне враження. Комунікативність розглядаємо як набуту у процесі соціалізації здатність до спілкування.

2. *Критичне мислення* (Critical thinking). Це процес розгляду ідей із багатьох позицій відповідно до їх змістових зв’язків і порівняння їх із іншими ідеями. Критичне мислення – антипод догматичного (*з однієї позиції*).

3. *Креативність* (Creativity). Розмежовуємо поняття “креативність” і “творчість”. Креативність – здатність до творчого (дивергентного) мислення (розширення), продукування нових ідей і їх ефективною реалізацією. Творчість – це діяльність людини, спрямована на створення якісно нових, невідомих раніше духовних або матеріальних цінностей.

4. *Емоційний інтелект* (Emotional intelligence). Емоційний інтелект – це здатність розуміти емоції, наміри, мотивацію інших людей і свої власні, а також уміння керувати своїми емоціями й емоціями інших.

5. *Гнучкість розуму* (Cognitive flexibility). Когнітивна гнучкість – це здатність розуму швидко перемикається з однієї думки на іншу, а також обмірковувати кілька речей одночасно.

Кожне з виділених умінь є актуальним нині, адже так чи інакше стосується розв’язання різнопланових проблем і взаємодії у соціальному житті кожної людини. Початкова освіта має широкі можливості для формування та розвитку гнучких умінь у молодших школярів. Реалізація цієї мети потребує спеціальної підготовки майбутніх учителів початкової школи у ЗВО.

Висновки. З огляду на викладене вище ми дійшли таких висновків: на сучасному етапі розбудови інноваційної освіти актуалізується нагальна потреба в якісній підготовці майбутніх вчителів – компетентних фахівців, здатних знаходити рішення в будь-яких професійних і життєвих ситуаціях, озброєних не лише комплексом “hard skills”, а й “soft skills” і готових розвивати ці уміння у своїх учнів. Від особистісного

сприймання й усвідомлення майбутніми вчителями значущості гнучких умінь залежатиме їхній успіх у майбутній професійній діяльності.

Відповідно до логіки нашого дослідження виникає потреба у визначенні структури означеного феномену.

Використана література:

1. Emma Ch. These are the 100 most in-demand skills of 2019? According to LinkedIn. *World Economic Forum*. URL: <https://www.cnbc.com/2019/01/08/the-25-most-in-demand-technical-skills-of-2019-according-to-linkedin-.html> (дата звернення 24.03.2021)
2. Бацунов С. Н., Дереча И. И., Кунгурова И. М., Слизкова Е. В. Современные детерминанты развития soft skills. *Научно-методический электронный журнал "Концепт"*. № 4. 2018. С. 198–207.
3. Гавриш І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : автореф. дис. ... док. пед. наук. Харків : Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. 2006. С. 17.
4. Голинський Ю. О. Проблеми та перспективи запровадження інноваційного освітнього середовища. *Оновлення системи і змісту університетської освіти: нові підходи, нова якість: матеріали круглого столу за участю порадників академічних груп та викладачів факультету управління фінансами та бізнесу*. 24 квітня 2019 р. Львів : ФУФБ, 2019. С. 35–38.
5. Наход С. А. Прогнозування в професійній діяльності майбутнього психолога. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. № 3. 2013. С. 52–53.
6. Смагіна Т. М. Зміщення акцентів з hard skills на soft skills в підвищенні професійної компетентності педагогів у системі післядипломної освіти. *Розвиток професійної компетентності педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти регіону: збірник матеріалів конференції / за ред. О. В. Пастовенського*. Житомир, 2017. С. 21.

References:

1. Emma Ch. These are the 100 most in-demand skills of 2019? According to LinkedIn. *World Economic Forum*. URL: <https://www.cnbc.com/2019/01/08/the-25-most-in-demand-technical-skills-of-2019-according-to-linkedin-.html> (дата звернення 24.03.2021)
2. Batsunov S. N., Derecha I. I., Kungurova I. M., Slizkova E. V. (2018) Sovremennyye determinanty razvitiya soft skills. [Modern determinants of soft skills development]. S. 198–207 [in Russian].
3. Havrysh I. V. (2006) Teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannya hotovnosti maibutnix uchyteliv do innovatsiinoi profesiinoi diialnosti [Theoretical and methodological bases of formation of readiness of future teachers for innovative professional activity]. Kharkiv: Kharkivskyyi natsionalnyi pedahohichniy un-t im. H. S. Skovorody. S. 17 [in Ukrainian].
4. Holynskyyi Yu. O. (2019) Problemy ta perspektyvy zaprovadzhennia innovatsiinoho osvitnoho seredovishcha [Problems and prospects for the introduction of innovative educational environment]. Lviv. S. 35–38 [in Ukrainian].
5. Nakhod S. A. (2013) Prohnozuvannya v profesiinii diialnosti maibutnoho psykholoha. [Forecasting in the professional activities of future psychologists]. S. 52–53 [in Ukrainian].
6. Smahina T. M. (2017) Zmishchennia aktsentiv z hard skills na soft skills v pidvyshchenni profesiinoi kompetentnosti pedahohiv u systemi pisljadiplomnoi osvity. [Changing the emphasis from hard skills to soft skills in the advanced professional competence of teachers in the system of graduate education]. Zhytomyr. S. 21 [in Ukrainian].

Pidsosonna O. V. Theoretical principles of training future primary school teachers for developing primary school pupils' soft skills

The article is devoted to substantiating the importance of soft skills in the primary school educational process. Some aspects of training future primary school teachers for developing primary school pupils' soft skills in the professional training process are considered. Attention is paid to the requirements not only for professional but also for personal qualities that should be mastered by a primary school teacher. The analysis of scientific sources on the specified issue is carried out.

The existing definitions of the terms "soft skills", "hard skills" in the scientific achievements of Ukrainian and foreign scientists are studied and the main differences in the essence of these concepts are established.

The author's interpretation of the term is proposed: "soft skills" is a set of skills or abilities that could be described as meta-subject or comprehensive ones to various activities, including some basic features of cognitive and intellectual activity in general, emotional intelligence, self-management and productive interaction with other people. "Hard skills" are considered as "basic competencies", which are the integration of knowledge, experience, professionally significant personal qualities that contribute to achieving high results in the process of professional activity. Therefore, the "hard skills" of future teachers include: 1) a system of professional competencies that combines general didactic and special professional knowledge; 2) a system of professional skills; 3) professional abilities and professionally significant personality traits.

In the context of the searching the problem of training future teachers for developing primary school pupils' soft skills for in-depth study 5 key skills are selected: interaction with other people or communication, critical thinking, creativity, emotional intelligence, cognitive flexibility. The attention is paid to the necessity to form future primary school teachers' readiness to develop above mentioned skills in the process of professional training in higher education institutions.

Key words: *soft skills, hard skills, future primary school teachers, professional future teachers' training, primary school pupils.*